

KINKIGE OMA LASTELE PLIIATS

Ants Juske (sünd 10.02.1956, surn 12.02.2016)
kunstiteadlane
raamatu "Joonistav laps" (2004) autor

Artikkel ilmunud ajalehes "Eesti Päevaleht" 16. septembril 2006

Psühholoogias on fülogeneesi ja ontogeneesi mõiste: esimene tähendab inimkonna vaimset arengut läbi aja, teine lapse arengut. Lapse ja inimkonna arengut ei saa muidugi päris samastada, kuid siiski on neis hämmastavaid kokkulangevusi.

Näiteks sarnanevad nn traditsioonilistest kultuuridest pärit inimesed oma mõtlemiselt paljuski meie koolieelses eas lastega. Margareth Meadi järgides on Peeter Tulviste teinud katseid nganassaanidega. Traditsiooniliste kultuuride esindajad ei oska näiteks süllogisme lahendada. Tulviste kirjeldab oma raamatus "Mõtlemise muutumisest ajaloos" küsimust, mis esitatakse täiesti normaalsele nganassaanile mehele. Talle öeldakse, et kaugel põhjas, kus on lumi maas, on kõik karud valged. Novaja Zemlja asub kaugel põhjas ja seal on kogu aeg lumi maas. Siis küsitakse: mis värvi karud seal elavad? Katsealune hakkab vastuseks ajama umbes sellist juttu: mina pole seal käinud, mina olen näinud ainult musti karusid, meie räägime ainult seda, mida me näeme jne.

Ahv versus inimene

Kuulus vene psühholoog Lev Vögotski on eristanud kolme mõttetüüpi: sünkreet, kompleks ja teaduslik mõiste. Viimane mõttetüüp tekib alles kooliharidusega, kui saadakse hakkama ka süllogismide ja muude verbaal-loogiliste ülesannetega. Samuti on mõtlemise arengut kirjeldanud Jean Piaget, kuigi teiste terminitega. On ilus legend, kuidas lapsepsühholoogiaga tegelnud Piaget olevat kohtunud Albert Einsteiniga. Pärast vestlust tunnistanud Einstein: "Relatiivsusteooria on lapsemäng, võrreldes lapse mänguga."

Kui laps hakkab lalisema mingeid tähenduseta silpe-sõnu, siis on tema joonistustes kritselduste staadium. Edasi tuleb Vögotski järgi sünkreet, mille puhul laps paneb kahele asjale ühesuguse nime, kui need talle koos ette satuvad. Ühendust ei põhjusta asjade ühisomadused, vaid nende juhuslik koosinemine või lapse suva. Joonistustes vastab sellele nn karakullide staadium.

Muide, mis on esimene vorm, mida lapsed pärast kritseldusi joonistavad? Ring. Rudolf Arnheim on laste joonistustesse esimese vormi ilmumist nimetanud looduse imeks. Olgu veel lisatud, et joonistama on pandud ka primaate, kellest inimese lähim sugulane on šimpans. Nii ameeriklane Dennis Morris kui ka venelanna Jelena Fljorina, kes katsetas ahvidega Suhhumi kasvanduses, on jõudnud samadele järeldustele. Nimelt kui anda ahvile pliiats ja paber, siis algul kasutab ta pliiatsit nina ja varbavahede urgitsemiseks, paberi aga käkerdab kokku. Kuid õige pea avastavad ahvid, et pliiatsiga saab paberile midagi kritseldada. Huvitav on seegi, et šimpansid jõuavad esimese vormini, s.t ringini varem kui lapsed. Edasi aga lähevad teed lahku. Laps avastab, et ümmarguse ja okkaliselt ümbritsetud ringiga saab midagi tähistada (nagu sünkreegi puhul – kord on see ema, kord maja, kord kass jne), primaat ei arene edasi ka karmi dressuuriga – nagu ta ei õpi ka rääkima.

Kuid kas vanema kunsti ja lastejoonistuste vahel võib leida sarnasust? Kindlasti. Vanad egiptlased ei tundud perspektiivi. Valitses tasapinnaline ortogonaalne projektsioon. Ainus, mille järgi võib aru saada, et üks asi on teisest tagapool, on esemete osaline kattumine. Nii on ka umbes kolme–kuueaastaste

lastega. G. H. Luquet`st alates nimetatakse seda “intellektuaalseks realismiks”. Vana meister ja laps ei lähtu sellest, mida nad näevad, vaid kuidas asjad on. Ehk teisiti öeldes: nad lähtuvad kanoonilisest ehk siis kõige tuntumast vaatest. Taldrik on alati ümmargune nagu pealtvaates, tass seevastu pigem profiilis ja on selge, et raudteerööpad on paralleelsed, mitte ei lähe horisondi suunas kitsamaks.

Keskaja kunstnikud

Edasi tulevad esimesed ruumilised tunnused, antiikmaalis ja keskaja ikoonis tekib aksonomeetria ehk siis paralleelperspektiiv. Viimase erivormiks on nn ümberpööratud perspektiiv, kus paralleelid ei lähe ruumi sügavuses kokku, vaid hoopis hargnevad. Erinevalt neile harjumuspärasest tsentraalperspektiivist valitseb siin ka vaatepunktide mitmesus ja dünaamika ning vertikaalne ruum. Keskaja meistritele ilmselt ei tähendanud mingi objekti meie mõistes ülespoole paigutamine mitte seda, et see on kõrgemal, vaid et see on kaugemal. Lisaks lõiked, kus näeme korraka nii hoone välisvaadet kui ka seal sees toimuvat tegevust. Kõik see kordub lastejoonistuste arengus.

Palju on arutatud, miks kasutasid keskaja kunstnikud sellist visuaalset keelt. Kas nad siis silmaga ei näinud, et kõik objektid lähevad kaugenedes väiksemaks? Siin ongi paradoks: selgub, et kujutada tasapinnal midagi nii, nagu silm näeb, on kõige raskem ülesanne. Vanu meistreid on püütud vabandada, et neil oleval olnud mingid kanoonilised eeskirjad. Kuid lastel neid ju pole – keegi pole neile õpetanud ümberpööratud perspektiivi. Ka traditsioonilistest kultuuridest pärit inimesed ei oska perspektiivseid pilte tõlgendada. Selle avastas juba 19. sajandil W. Hudson, kui selgus, et pärismaalased ei mõistnud kolonisaatorite poolt üles pandud ohutustehnilisi plakateid.

Meie mõistes “õige” tsentraalperspektiiv on nii fülo- kui ka ontogeneetilisel seotud teaduslikes mõistetes mõtlemisega. Perspektiivi avastamine renessansis oli tihedalt seotud teaduse, eriti optika arenguga ja ka lastel tekib perspektiiv alles kooliharidusega. Perspektiiv nõuab kujutamise aluste teadvustamist, vanad meistrid ega lapsed ei ole meile jätnud selliseid traktaate maalikunstist, mis tulid renessansi ajal. Võib tunduda veidi võõrastav, kuid väidan, et tuntuim vene ikoonimaalija Andrei Rubljov oli ruumi perspektiivsel kujutamisel meie aja 12-aastase lapse tasemel.

Muide, ma ise jõudsin perspektiivini kümneaastaselt, kui hakkasin jäljendama täiskasvanute pilte, ja kindlasti oli suur osa ka kooli joonistamisõpetusel ning esmastel teadmistel kujutavast geomeetriast. Olin raudteeäärne laps ja loomulikult polnud mul seal kolades raske ruumis orienteeruda. Kuid kui ma püüdsin kujutada rööpaid tasapinnalisel paberil nii, nagu ma neid näen, tekkis mul ületamatu probleem: miks on nii, et kui ma lähen mis tahes kohas raudteele, siis näen, et olen sattunud alati kõige laiemasse kohta. Vaatan ühele poole – rööpad lähevad kitsamaks. Vaatan teisele poole – sama lugu.

Käte joonistamine on kõnekas

Lapse võimekus tuleb paremini välja just joonistades, kus on raskem valetada kui sõnades. Sellepärast on lastejoonistuste uurimisest ka pedagoogilis-praktilist kasu. Imestan, et isegi eliitkoolidesse valitakse lapsi lihtlabase etteütluse ja kümneni arvutamise järgi. Samas on olemas teste, mis ennustavad lapse tulevast võimekust. Ka joonistamistest. Keerulisema tõlgendusega on Warteggi test, kus iga täienduse kohta, mis katsealune on etteantud abstraktsele kujundile teinud, on kümneid lehekülgi psühholoogi seletusi. Siit selgub lapse enesehinnang, saavutusvajadus, turvatunne jne. Testi kasutatakse ka täiskasvanute puhul.

Lastejoonistusel ongi ka diagnostiline väärtus. Tuntum on ehk test, milles lapsel palutakse joonistada oma perekonda. Ideaalne on nn nukleaarne perekond: ema-isa, lapsed, kõigil suu laiali ja käed avatud. Probleemseteks peetakse joonistusi, kus käed on suletud või pole neid üldse joonistatud. Veelgi hullem

on, kui laps “unustab” perekonda joonistades sealt iseenda. Mingile frustratsioonile viitavad ka tugevad viirutused, eriti kui päike on mustaks värvitud. Olgu vahele öeldud, et pole täheldatud erinevusi valge- ja mustanahaliste laste joonistustes – viimati mainitud ei viiruta inimest mustaks. Perekonna joonistamisel mängivad rolli ka sellised detailid nagu pereliikmete paiknemine, riietuse värvused, maja või toa asend jms. Tasub jälgida ka seda, mida lapsed joonistavad, kellega nad ennast identifitseerivad. Mina joonistasin kosmonaute ja see oli täiesti normikohane. Üldiselt joonistavad lapsed iseennast ja omasoolisi, teine variant peaks tegema ärevaks.

Palju ütlevad ka testid, milles lapsel palutakse joonistada oma teekonda kodust kooli. Oluline on, mida ta oma subjektiivses kartograafias võimendab ja mille unustab. Sama lugu on ka keskkäegsete kaartidega – seal tuleb tõmmata selge piir, kas tegemist on geograafiateadmiste puudulikkuse või tahtliku unustamisega.

Aga mida soovitada lapsevanemale, kes tahab arendada lapse loovust? Vastaksin tuntud lastejoonistuste uurija Betty Edwardsi pühendusega oma raamatus: “Mälestuseks isale, kes teritas lapseas taskunoaga minu pliiatseid.”